

מוזרה ומובנה כאחת היא הדרך מדן שב"היורד למעלה" אל חימו שב"חימו מלך ירושלים"¹; דרך המובילה מניו-יורק לירושלים, העיר שלה השורשים העמוקים ביותר בתודעתנו. עם סיום "היורד למעלה" מנתק דן את אחרוני הקשרים, השזורים בינו לביין החברה האנושית. הוא נפרד מאשתו, הוא נפרד מעבודתו המקצועית; הוא שוכח את אמו ואת חבריו ואת המולדת הרחוקה; הוא עובד במגרד שחקים ומשקיף על בני האדם ממרומיו בקרירות ובהסתייגות: כאן אני עומד על המצבה הגבוהה ביותר שהציבה לעצמה העיר הגבוהה ביותר. --- אני יכול לראות את האנשים למטה, זעירים, פחותים מעצמם, נתונים לחסדי אורות הרמזורים. --- משהו עלול להתחייך בך כאשר אתה כל כך גבוה ובודד, ואינך רוצה לקפוץ אל המעמקים: כשאתה יורד למעלה.

בניגוד לדן, העז יורם קניוק עצמו וקפץ אל המעמקים - על כך בנויה הספרות, שיש בו בסופר משהו יותר מאשר ביצירי עטו; שאם לא כן, היה כל סופר מסוגל לכתוב אך ורק ספר אחד, יצירה ספרותית אחת. ומדן, המרחף במרומים, מבלי שתהיה לו אחיזה כלשהי במציאות, מבלי שיהיה לו עבר ומבלי שיהיה לו עתיד, מגיע הסופר לחימו, פצוע הקרבות, קטע האברים ונטול מאור עיניו, שהמוות והשאול קרובים לו יותר מן השחקים המרפרפים. מן הכתיבה ה"אבסטרקטית" מגיע קניוק לכתיבה "צורנית" (ההגדרה "ריאליסטית" אולי אינה הולמת כל-צרכה) אין קניוק היחיד שעבר דרך זו. אהרון מגד, למשל, עבר את כל הדרך למן הריאליזם ("חדוה ואני"²) אל הסוריאליזם ("מקרה הכסיל"³) ושוב אל הריאליזם ("החי על המת"⁴). אברהם ב. יהושע עבר מן הערים חסרות השם ב"מות הזקן"⁵ לירושלים ב"שלושה ימים וילד"⁶ ולתל-אביב ב"שתיקתו של משורר"⁷. קיימת עתה נטייה ברורה, אצל סופרים הרבה, לחזור מרחוק לדימוין למחוז המציאות - מציאות מוזרה מאוד, לעיתים, אך בכל זאת - מציאות. סיפורו של דן, המרחף בשחקים, היה סיפור דימויני. סיפורו של חימו, הרחוק עד ליום מותו למזרן עלוב בבית-חולים ארעי בעיר נצורה - הוא סיפור מוזר, אך סיפור מציאותי. ונוסיף אולי עוד משהו, אף

שאינן זה כיום באופנה – יש בסיפורו של חימו מן החיובי, שעה שסיפורו של דן היה בנוי על השלילה בלבד. ואולי "חיוב" ו"שלילה" אינם המינוחים ההולמים כאן. אולי מוטב לומר, שסיפורו של דן היה בנוי על הניכור, וסיפורו של חימו – על ההזדהות. והזדהות זו הרבה פנים לה. היא נשקפת אלינו מדמותה של האחות חמוטל, המוצאת בדרך פלא את הדרך אל חימו, השוכב על מזרון, קטוע אברים, מרוסק, נטול מאור עינים ונטול כוח (או רצון) הדיבור. היא נשקפת אלינו מתוך יחסו של המחבר אל פצועי הקרבות ואל הסגל המטפל בהם. היא נשקפת אלינו מדברי קלארה, הנזירה הבלתי-שיגרתי, על עברו של המנזר, בו שוכן בית-החולים הארעי.

אינן אנו מבקשים להטעות את הקורא בדברינו אלה. ייתכן ועוררנו את הרושם, כאילו "חימו מלך ירושלים" הוא ספר המלא על גדותיו בטיפוסים חיוביים, במעשים נאצלים, במציאות אידיאלית. ולא היא. האווירה הכללית קודרת למדי. אווירת בית-חולים אינה מן העליזות גם בימים כתיקונם, וכאן מדובר בבית-חולים ארעי בעיר נצורה, הסובל ממחסור במים, בחומרי ריפוי, באוכל, בעובדים – ואילו חולים יש בו בשפע, הרבה מעבר למוצע הרגיל בימי שלום. החולים אינם ברובם הסוג הרגיל של חולים. הם פצועי מלחמה; סבלם לא בא להם מן הטבע אלא מן האדם. גילם הממוצע נמוך בהרבה מן הגיל הממוצע של חולי מחלקה רגילה בימי שלום בבית-חולים. אולם ההרגשה היסודית של החולה הרתוק למיטתו והזקוק לפעולות החיים המובנות-מאליהן לעזרת הזולת – הרגשה זו קיימת כאן, כבכל בית-חולים אחר; ואין כאן הבדל עקרוני, מה טיב החולי, אם מחלה "טבעית" ואם פציעה מן הקרב. המחבר מדגיש חוסר ישע זה. כל הפצועים המופיעים בסיפור נהגו בגבורה בקרב, הגנו על חבריהם, נלחמו "עד הכדור האחרון" ועוד לאחר מכן, וניצלו לאחר פציעתם רק הודות לקור רוחם. אך עתה, בבית-החולים, נשרו מהם קליפות הגאווה, ונשארו ערומים. חמוטל האחות, המטפלת בהם, יודעת אפילו כי הם מרטיבים כשחזית הפגזים מחקרבת למנזר. פציעתם הגופנית נטלה מהם את האומץ ואת הביטחון. בכל זאת, כולם, אף הפצועים קשה, שפר עליהם חלקם יותר מאשר על חימו – חימו שהיה קרוי "מלך ירושלים", על יופיו ועל האהבה שעורר בלב הבחורות. פצעיו של חימו אנושים יותר מפצעיו כולם, סבלו גדול יותר, תלותו באחרים היא מלאה. יחס שאר הפצועים אליו נע בכל השלבים בין ההתעללות ועד הקנאה ועד הרחמים. ההרגשה השלטת היא הרגשת אי-נוחות. חימו זה, "הגולם", כפי שהם קוראים לו, מה לו עוד בארצות

החיים? את רגשותיהם ומחשבותיהם של הפצועים מנתח אסא, ה"אינטליגנט" שביניהם. אולם בעיקרו של דבר הסיפור כולו הוא סיפורה של חמוטל, העובדת כאחות בבית-החולים הארעי. הרבה מן המתרחש אנו רואים דרך עיניה; וכל ההתרחשויות קשורות בה.

ככל שיהא הדבר מוזר, מתרקמת אהבה בין חמוטל לבין חימו, בו היא מטפלת עד להזנחת כל יתר החולים, לרוגזם הרב של אלה האחרונים ושל מרבית הסגל הרפואי. אין חמוטל יודעת, ואף אנו איננו יודעים, מהם הרגשותיו של חימו "הגולם". שמא אין היא אלא מדמינת את רגשותיו ומחשבותיו, לפי המתכונת שלה עצמה? מאחר שאין חימו יכול להעיד על עצמו, אין אולי חשיבות בדבר – ממילא ישותו השבורה אין לה קיום אלא ביישותה של חמוטל. התפתחות היחסים בין השניים (אם אכן אפשר לספור את חימו באדם שלם) עוברת שלבים שונים; בניגוד ליחסים רגילים, המתפתחים בין האנשים עצמם, הרי כאן הסיפור הוא חיצוני, אם אפשר לומר כך, מתרקם בדמיונם של אנשי הסביבה. ואלה מפרשים את התנהגותה של חמוטל בצורות שונות, ומציעים פתרונות שונים לסבך – ממוות ועד לחתונה. ובינתיים מחרחר חימו עצמו שתי מילים בלבד: רה בי, רה בי... כלומר, ירה בי, ירה בי.

זריקת המוות, שמזריקה חמוטל לבסוף לחימו, כדי לגאול אותו מייסורי גסיסתו הממושכת, באה לגזול מאתנו עוד כמה אשליות, שכן המניעים למעשה רחמים זה הם מטושטשים. האם רק הצער לחזות בייסוריו הוא המביא את חמוטל להחלטתה, או שמא ההכרה העצובה שחימו אינו מסוגל, אחר הכל, לחוש ברגשותיה? ואולי שאיפתה שלה לחופש מכבילה זו לגורלו של נכה אף היא אחד המניעים? עובדה היא, שדווקא באותם רגעים אחרונים חימו (או מה שנשאר מגופו של חימו) אינו מתחנן עוד למוות, אינו ממלמל רה בי. חימו, בחושיו המעורפלים, עדיין מפחד מן המוות ומבקש לעצמו עוד שהות נוספת, עוד סבל נוסף...

פגם יש בספר, שהוא כתוב לעיתים בצורה פרגמנטארית; הנה, למשל, בא יומיום מרקו, אחיו של חימו, לבקר. חימו הוא בן למשפחה ירושלמית ענפה. כיצד ייתכן הדבר, שאביו או אימו אינם מופיעים אף פעם לבקר את בנם הפצוע? ושאר בני המשפחה? מסתבר, שהסופר נוח היה לו בצמצום המסגרת. דמויות הרופאים אינן משכנעות ביותר; ברור מאוד, שיוזם קניוק אינו סובל רופאים.

אוקטובר, 1966.

הערות להמלך גוסס

1. מלך ירושלים, מאת יורם קניוק, ספריה לעם בהוצאת עם עובד, ת"א, 1966.
2. חדוה ואני, מאת אהרון מגד, 1954.
3. מקרה הכסיל, מאת אהרון מגד, הוצאת הקיבוץ המאוחד, ת"א, 1959.
4. החי על המת, מאת אהרון מגד, ספריה לעם בהוצאת עם עובד, ת"א, 1965.
5. מות הזקן, מאת א.ב. יהושע, הוצאת הקיבוץ המאוחד, ת"א, 1962.
6. שלושה ימים וילד, נכלל בספר "מול היערות", מאת א.ב. יהושע, הוצאת הקיבוץ המאוחד, ת"א, 1968.
7. שתיקתו של משורר, נכלל בספר "מול היערות" – ראה הערה 6.